

Tobiasz Dworak¹

 <https://orcid.org/0009-0003-6257-8289>

Dyskrecjonalność władzy sędziowskiej: rzeczywistość czy złudzenie?

The Discretion of Judicial Power: Reality of Illusion?

1. Wstęp

„Nie ma (...) wolności, jeśli władza sędziowska nie jest oddzielona od prawodawczej i wykonawczej. Gdyby była połączona z władzą prawodawczą, władza nad życiem i wolnością obywateli byłaby dowolna; sędzia bowiem byłby prawodawcą. Gdyby była połączona z władzą wykonawczą, sędzia mógłby mieć siłę ciemieżyciela”² – te bodaj najbardziej znane słowa autorstwa Monteskiusza są dziś podstawą trójpodziału władzy, dzięki któremu władza sądownicza zawdzięcza swoją niezależność. Paradoksalnie francuski filozof sam nie był zwolennikiem daleko posuniętej swobody sędziego w stosowaniu prawa, ograniczając w swoim zamyśle jego rolę do ust ustawy³. Zaproponowana przez Monteskiusza koncepcja, nazwana później sylogizmem prawniczym, nie przetrwała próby czasu i szybko została porzucona na rzecz innych, bliższych współczesności rozwiązań.

Konieczność przyznania sędziemu określonej swobody w wydawaniu rozstrzygnięcia została wyrażona zarówno przez przedstawicieli

¹ Tobiasz Dworak – mgr, aplikant sędziowski, Krajowa Szkoła Sądownictwa i Prokuratury / M.A., judge's trainee, National School of Judiciary and Public Prosecution. Wkład/Contribution: 100%.

✉ t.dworak.as16@aplikacja.kssip.gov.pl

² Montesquieu, *O duchu...*, s. 221.

³ V. Nor, M. Dzyndra, *The Concept...*, s. 259 i n.

pozytywizmu, jak i naturalizmu prawniczego. Zdaniem H.L.A. Harta potrzeba taka „wynika z otwartej struktury języka”, czyli naturalnej cechy języka prawniczego formułowanego z użyciem zwrotów nieprecyzyjnych⁴. Także R. Dworkin uznawał dyskrecjonalność sędziowską za ważny atrybut władzy sądowniczej, wychodzący poza ramy konkretnego, pozytywnego systemu prawnego⁵. Ten – zdaniem Dworkina – jest bowiem instrumentem bardzo ułomnym, zmuszającym sędziego do poszukiwania zasad i podstaw decyzji w praktyce orzeczniczej i doświadczeniu życiowym⁶.

Powszechne przyjęcie dyskrecjonalności orzekania w systemach prawnych państw europejskich zdaje się nie budzić wątpliwości⁷. Coraz częstsze występowanie w aktach prawnych klauzul generalnych, pojęć nieostrych, dyrektyw czy optatyw ma na celu stworzenie swobodnej przestrzeni dla podmiotów stosujących prawo. Tworzony w ten sposób instrument – pozwalający na elastyczne dopasowywanie litery prawa do sytuacji faktycznej jednostki – nie jest jednak pozbawiony wad, a w konsekwencji można obserwować wybrane tendencje do ograniczania dyskrecjonalności władzy sędziowskiej.

Przykładem takiego procesu jest system wymiaru kary obowiązujący od lat osiemdziesiątych w Stanach Zjednoczonych. Sentencing Reform Act z 1984 r. wprowadził innowację w postaci taryf karnych przewidzianych za poszczególne zachowania sprawcy⁸. Ich zsumowanie prowadzi do wymierzenia kary nieuwzględniającej jednak wszystkich cech związanych z osobą podsądnego czy popełnionym przestępstwem. Wysokość takiej sankcji jest ściśle określona wytycznymi ustawowymi (*sentencing guidelines*), a sąd ma ograniczone możliwości w przedmiocie ich zmiany zarówno w czasie orzekania, jak i na etapie wykonawczym⁹. Głównym celem przedmiotowej reformy było ograniczenie niespójności i różnic w orzecznictwie stanowym, a także podjęcie walki z rosnącą skalą przestępczości. Z biegiem czasu ujawniły się także wady takiego rozwiązania. Liczbowy system wymiaru karu doprowadził do

⁴ B. Wojciechowski, *Dyskrecjonalność...*, s. 31.

⁵ V. Nor, M. Dzyndra, *The Concept...*, s. 262 oraz B. Wojciechowski, *Dyskrecjonalność...*, s. 39.

⁶ Zob. R. Dworkin, *Judicial...*, s. 624 i n.

⁷ J. Niesiołowski, K. Zeidler, *Dyskrecjonalność...*, s. 375 i n.

⁸ P. Stępnia, *Cykle...*, s. 175.

⁹ R.M. Regoli, J.D. Hewitt, *Exploring...*, s. 320 i n.

biurokratyzacji i mechaniczności orzekania, upodabniając działania sądów do pracy urzędów¹⁰. Kres obowiązkowego stosowania systemu wymiaru kary opartego na *sentencing guidelines* nastąpił w 2005 r., kiedy Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych uznał go za niezgodny z szóstą poprawką do Konstytucji USA¹¹.

Założenia koncepcji swobodnej decyzji sędziowskiej można uznać za szczytne i słuszne. Jednakże rezultat jej obowiązywania, ujawniony w trakcie prowadzonych badań aktowych, musi budzić wątpliwości. Niemiejsze opracowanie ma na celu dokonanie oceny funkcjonowania w polskim procesie karnym zasady swobodnej decyzji sędziowskiej i systemu dyskrecjonalności orzekania w zakresie wymiaru kary w sprawach o prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwości. W tym celu przeprowadzono badania aktowe w sześciu sądach rejonowych w Polsce, badając łącznie 831 spraw. Analizie poddano:

- a) wysokość kary w stosunku do stopnia intoksykacji alkoholowej sprawcy,
- b) wpływ wieku i płci sprawcy na orzeczoną karę,
- c) wpływ uprzedniego skazania, przyznania się do winy i złożenia wniosku o skazanie bez rozprawy na orzeczoną karę, a także,
- d) wysokość kar orzekanych w określonych rejonach i okręgach sądowych.

Określenie powyższych parametrów jest niezbędne dla udzielenia odpowiedzi na następujące pytanie: czy indywidualizacja odpowiedzialności karnej w sprawach drobnych jest rzeczywistą praktyką, czy jedynie fikcyjnym założeniem prawodawcy? Uzyskane wnioski pozwolą następnie na zaproponowanie rozwiązań korygujących obecną praktykę i wspomagających lub zastępujących sędziego w procesie orzekania, a opartych na architekturze informatycznej AI (skrót od ang. *artificial intelligence* – sztuczna inteligencja).

¹⁰ C. Herz, *Striving...*, s. 1638.

¹¹ Nie oznacza to jednak, że w praktyce amerykańskiego wymiaru sprawiedliwości zaprzestano stosowania jakichkolwiek instrumentów opartych na automatycznej lub algorytmicznej architekturze. Przykładem takiego rozwiązania jest narzędzie *COMPAS* służące szacowaniu ryzyka powrotu sprawcy do przestępstwa (zob. A. Porębski, *Looking...*, s. 2 i n. oraz cytowana tam literatura).

2. Zarys systemu dyskrecjonalności orzekania

W porównaniu do pozostałych gałęzi prawa system dyskrecjonalności orzekania zdaje się mieć wyjątkowo ważne znaczenie w przypadku prawa karnego. Jak zauważa W. Zontek, swoboda sędziowskiego uznania w tym wypadku przejawia się bowiem nie tylko w samym procesie wykładni danego przepisu i uzyskanej w rezultacie normy prawnej, lecz także realizacji dyspozycji normy sankcjonującej i wymiaru kary¹². W ujęciu definicyjnym zaprezentowanym przez cytowanego autora dyskrecjonalność to:

w istocie instrument stanowiący element sprawowania wymiaru sprawiedliwości polegający na wyposażeniu przez ustawodawcę sądu w kompetencję, by ten w konkretnej sprawie dokonał wiążącego i ostatecznego wyboru pomiędzy co najmniej dwoma możliwymi do zidentyfikowania rozstrzygnięciami, z których żadne nie jest jednoznacznie *ex ante* uznane za wyłącznie dopuszczalne (prawidłowe) lub jednoznacznie zakazane na gruncie danego aktu normatywnego, ale każde jednocześnie uważane jest za zgodne z celem, funkcją oraz aksjologią aktu normatywnego¹³.

Tak sformułowane pojęcie dyskrecjonalności, choć zdające się nie uwzględniać bezpośrednio innych rozstrzygnięć podejmowanych w trakcie procesu orzekania, a jeszcze przed wyrokowaniem, trafnie oddaje istotę dyskrecjonalności sędziowskiej. Przedmiotowa definicja pokrywa się zresztą ze spostrzeżeniami N. Isaacs wyrażonymi wiek wcześniej, według których swoboda sądu nie może sprowadzać się do działania na przekór regułom prawa, lecz polega na wymierzaniu sprawiedliwości – czynności wymagającej subiektywnej i zindywidualizowanej analizy¹⁴.

Na konieczność szerokiego postrzegania dyskrecjonalności sędziowskiej uwagę zwracają J. Niesiołowski i K. Zeidler, zdaniem których obejmuje ona nie tylko sferę prawa – w zakresie odpowiedniej subsumpcji czy wykładni przepisu – oraz faktu, przede wszystkim w związku z oceną dowodów, ale nawet działań pozaprawnych¹⁵. W literaturze wskazuje się

¹² W. Zontek, *Dyskrecjonalność...*, s. 101.

¹³ W. Zontek, *Dyskrecjonalność...*, s. 142.

¹⁴ N. Isaacs, *The Limits...*, s. 349 i n. Cytowany autor upatruje poniekąd istoty dyskrecjonalności w jej cechach ujemnych, sprowadzających się do nadużycia prawa i godzenia w reguły lub zasady. Tak przeprowadzony test negatywny paradoksalnie zdaje się czytelniej identyfikować cechy dyskrecjonalności, to właśnie nieodpowiadające dotychczasowej praktyce rozstrzygnięcia wyróżniają się bowiem na tle zwyczajnych, miarodajnych judykatów.

¹⁵ J. Niesiołowski, K. Zeidler, *Dyskrecjonalność...*, s. 377.

ponadto na kontekst kulturowy funkcjonowania podmiotu decyzyjnego, który jest uwzględniany – nawet w sposób nieuświadomiony – w ramach zasady swobodnego uznania¹⁶. Powyższą hipotezę, choć budzącą wątpliwości, jako że nie znajduje ona podstaw zjawiska w granicach prawa, z pewnością należy uwzględnić w toku rozważań. Za L. Leszczyńskim należy przyjąć, że tak ukształtowana swoboda sędziowskiego uznania jest stosowana zarówno w odniesieniu do przepisów prawa (a w zasadzie w zakresie ich wykładni), jak i odejścia od ukształtowanej linii orzecznictwa¹⁷. Stan ten jest akceptowalny w szczególności z uwzględnieniem nieobecności systemu precedensowego, pod warunkiem świadomego i należycie uzasadnionego odstępstwa.

Jeszcze na długo przed uchwaleniem nowego Kodeksu karnego z 1997 r.¹⁸ obowiązywanie zasady swobodnej decyzji sądowej nie budziło wątpliwości. Tomasz Kaczmarek wskazywał w 1980 r., że: „wbrew założeniom «ideologii związanej decyzji sądowej» sędziowie nie są «ustami ustawy, które wygłaszają jedynie brzmienie praw». Przeciwnie, w stosowaniu prawa sędziowie wyrażają także autonomiczne dyspozycje do uwzględnienia takich czy innych zespołów wartości i ich preferencji, czyli że przyjmują oni także własne postawy oceniające”¹⁹. Z taką obserwacją trudno się nie zgodzić. Podobnie jak cytowani wyżej prawnicy, także przedstawiciele polskiej doktryny prawniczej argumentowali ten stan rzeczy konstrukcją języka prawniczego, który uniemożliwia dokonanie automatycznej i bezrefleksyjnej subsumpcji stanu faktycznego pod normę prawną²⁰. Dyskrecjonalność władzy sędziowskiej ujawnia się zatem przede wszystkim w swobodnej ocenie pojęć niedookreślonych, takich jak zwroty nieostre, klauzule generalne lub inne odwołania do abstrakcyjnych pojęć, właściwych chociażby prawu karnemu²¹.

Na gruncie tego ostatniego wskazuje się, że: „system sankcji względnie określonych z założenia pozostawia sądom i innym organom orzekającym luzu decyzyjne w zakresie jednostkowego wymiaru kary”²². Luz decyzyjny

¹⁶ L. Leszczyński, *Dyskrecjonalność...*, s. 137 i 138.

¹⁷ L. Leszczyński, *Dyskrecjonalność...*, s. 140.

¹⁸ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1997, nr 88, poz. 553 ze zm., dalej: Kodeks karny, k.k.

¹⁹ T. Kaczmarek, *Ogólne...*, s. 15.

²⁰ J. Wróblewski, *Sądowe...*, s. 382 i n., za: T. Kaczmarek, *Ogólne...*, s. 15.

²¹ B. Wojciechowski, *Dyskrecjonalność...*, s. 69 i n.

²² V. Konarska-Wrzosek, *Dyrektywy...*, s. 15.

i związana z nim dyskrecjonalność są tym większe, im większy katalog kar, środków karnych i innych instytucji stosowanych wobec sprawcy, a im mniej enumeratywnie wymienionych kryteriów oceny zachowania sprawcy i okoliczności związanych z popełnieniem przestępstwa.

Zasadę dyskrecjonalności sędziowskiej (sądowego wymiaru kary) w polskim procesie karnym oddaje przede wszystkim treść przepisu art. 53 § 1 k.k., zgodnie z którym „sąd wymierza karę według swojego uznania, w granicach przewidzianych w ustawie, uwzględniając stopień społecznej szkodliwości czynu, okoliczności obciążające i okoliczności łagodzące, cele kary w zakresie społecznego oddziaływania, a także cele zapobiegawcze, które ma ona osiągnąć w stosunku do skazanego. Dolegliwość kary nie może przekraczać stopnia winy”. Uzupełnienie zasady następuje także na mocy art. 7 Kodeksu postępowania karnego²³ stanowiącego, że: „organy postępowania kształtują swe przekonanie na podstawie wszystkich przeprowadzonych dowodów, ocenianych swobodnie z uwzględnieniem zasad prawidłowego rozumowania oraz wskazań wiedzy i doświadczenia życiowego”. Swoboda w tym wypadku dotyczy przede wszystkim oceny dowodów, ponadto zostaje pogłębiona o elementy związane z indywidualnymi cechami danego sędziego, jak posiadana wiedza i doświadczenie życiowe.

Z powoływanych przepisów wynika zasada względnej swobody sądu przy wymiarze kary, ograniczona przede wszystkim zagrożeniem ustawowym²⁴. Ustawodawca bezpośrednio wskazuje też na katalog okoliczności obciążających i łagodzących, które muszą być przez sąd uwzględnione przy wymiarze kary. Ustawa karna przewiduje dalsze ograniczenia dyskrecjonalności sędziowskiej, wskazując m.in. na obszerny i zamknięty katalog przesłanek oceny stopnia społecznej szkodliwości czynu z art. 115 § 2 k.k. Mnogość ustawowych ograniczeń w swobodnym orzekaniu kary niesie za sobą pewne zalety, ale także zagrożenie w postaci automatyzmu orzekania, który pozostaje sprzeczny z istotą osądzenia sprawy²⁵. Z tego też powodu sądowi pozostawiona jest co do zasady duża swoboda w zakresie wyboru rodzaju kary z art. 32 k.k. Za szeroki margines dyskrecjonalności należy uznać także kształtowanie wysokości kary, która – na

²³ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. 1997, nr 89, poz. 555 ze zm., dalej: Kodeks postępowania karnego, k.p.k.

²⁴ M. Melezini, *Ustawowy...*, s. 174.

²⁵ L. Gardocki, *Prawo...*, s. 199 oraz M. Melezini, *Ustawowy...*, s. 175.

przykładzie kary grzywny – może wahać się w zakresie od 100 do nawet 1 080 000 złotych. Tak daleko posunięta autonomia orzecznicza jest efektem postulatów przedstawicieli doktryny w przeszłości krytykujących rozwiązania niepozostawiające swobody konkretnemu sędziemu²⁶.

Doniosłość dyskrecjonalności sędziowskiej wiąże się z konstytucyjnym umocowaniem sędziów w strukturze wymiaru sprawiedliwości. Zgodnie z art. 178 ust. 1 Konstytucji RP²⁷ „sędziowie w sprawowaniu swojego urzędu są niezawisli i podlegają tylko Konstytucji oraz ustawom”. Powszechnie uważa się, że w aspekcie pozytywnym przedmiotowy przepis gwarantuje możliwość orzekania w oparciu na prawie, własnym sumieniu oraz wewnętrznym przekonaniu i doświadczeniu²⁸. Mirosława Melezini podkreśla także związek dyskrecjonalności z konstytucyjną zasadą niezależności i wyłączności sprawowania wymiaru sprawiedliwości przez sądy (art. 175 ust. 1 Konstytucji RP), której respektowanie przez pozostałe władze jest konieczne dla istnienia swobody sądu w orzekaniu.

Zasada sądowego wymiaru kary wykazuje także silny związek z zasadą indywidualizacji odpowiedzialności karnej, wyrażoną w art. 21 § 1 i art. 55 k.k. Zadaniem sądu jest bowiem takie dopasowanie reakcji karnej, aby spełniała ona wszystkie cele kodeksowe założone przez ustawodawcę, nie stanowiąc jednocześnie zwykłego odwetu²⁹. Jedyne zindywidualizowanie procesu orzekania wokół osoby sprawcy zapewnia realizację innej konstytucyjnej gwarancji, jaką jest prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy przez niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. Z tego powodu dyrektywa indywidualizacji kary jest zaliczana do standardu sądowego wymiaru kary na równi z zasadą humanitaryzmu (art. 3 k.k.) czy zasadą oznaczoności kar i środków karnych³⁰.

Wskazany powyżej zarys zasady dyskrecjonalności sędziowskiej, choć występującej niekiedy pod pojęciami sędziowskiego uznania lub sądowego wymiaru kary, znajduje silne zakorzenienie w orzecznictwie Sądu Najwyższego. Wskazano w nim w szczególności, że rezultaty wyniki z korzystania przez sąd z dyskrecjonalności nie mogą być przedmiotem zarzutu obrazy prawa materialnego, a sam przepis art. 53 ust. 1 k.k.

²⁶ K. Daszkiewicz, *Wiodące...*, s. 43.

²⁷ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1977, nr 78, poz. 483 ze zm., dalej: Konstytucja RP, Konstytucja.

²⁸ B. Wojciechowski, *Dyskrecjonalność...*, s. 68.

²⁹ M. Oliwa, *Sprawiedliwość...*, s. 55.

³⁰ M. Melezini, *Ustawowy...*, s. 164.

nie ma charakteru bezwzględnego³¹. Potwierdza to wagę sędziowskiej dyskrecjonalności dla opisanych już gwarancji konstytucyjnych. Zasadne staje się natomiast pytanie o rzeczywiste odzwierciedlenie tych założeń w praktyce orzeczniczej, tj. czy ustawowe zasady sądowego wymiaru kary wywierają realny wpływ na orzecznictwo w sytuacji nadmiarowego napływu spraw karnych oraz znacznego obciążenia pracą orzeczników i pracowników sądu³².

3. Badania orzecznictwa

3.1. Przyjęta metodologia

W celu odpowiedzi na zasygnalizowane wyżej pytania autor niniejszego artykułu wraz z pozostałymi członkami zespołu badawczego przeprowadził badania aktowe w sześciu losowo wybranych sądach rejonowych na terenie apelacji poznańskiej i łódzkiej. Trzy z przedmiotowych sądów zlokalizowane były na terenie jednego miasta wojewódzkiego, a pozostałe w wybranych miastach powiatowych. Przedmiotem prowadzonych badań były akta spraw prawomocnie zakończonych, w wyniku których doszło do skazania sprawców za przestępstwo stypizowane w art. 178a § 1 k.k., tj. prowadzenie pojazdu mechanicznego w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego. Uzyskano w trybie art. 156 § 1 k.p.k. zgodę na wgląd do akt spraw zakończonych w repertorium „K” wydziałów karnych o czyn z art. 178a § 1 k.k. z lat 2018–2023. Następnie wykonano badania aktowe w siedzibach sądów. Pozyskano dane z 831 prowadzonych spraw z zachowaniem warunków anonimowości. Końcowej analizie poddano takie informacje jak: wiek sprawcy, płeć, stężenie alkoholu we krwi, przyznanie się do winy³³, tryb skazania bez rozprawy w trybie art. 335 k.p.k. albo art. 387 k.p.k., kategorię prowadzonego pojazdu, miesięczny dochód skazanego, uprzednią karalność za czyny

³¹ Postanowienie Sądu Najwyższego z 3 października 2011 r., V KK 96/11; postanowienie Sądu Najwyższego z 15 listopada 2016 r., II KK 235/16; wyrok Sądu Najwyższego z 11 maja 2023 r., I KK 41/23; postanowienie Sądu Najwyższego z 17 lipca 2023 r., III KK 200/23.

³² A. Orfin, *Sprawność...*, s. 240 i n.

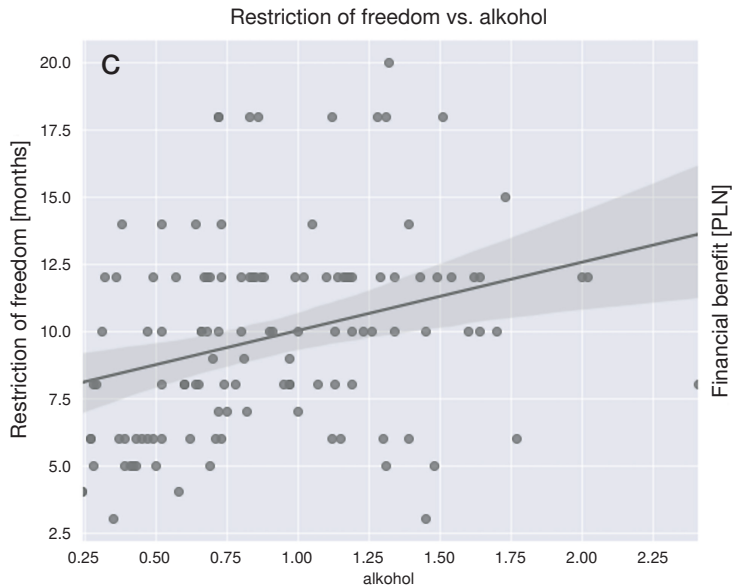
³³ Przyznanie się do winy, choć nie stanowi ustawowej okoliczności mającej wpływ na wymiar kary, co do zasady pozostaje jednak ważnym czynnikiem uwzględnianym w praktyce przy łagodzeniu odpowiedzialności karnej sprawcy (zob. wyrok Sądu Najwyższego z 10 kwietnia 1987 r., IV KR 94/87).

przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji oraz uprzednią karalność za przestępstwa inne niż przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji. Wymienione składowe porównano z wysokością orzeczonej kary, świadczenia pieniężnego oraz środka karnego w postaci zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych za pomocą nauk obliczeniowych.

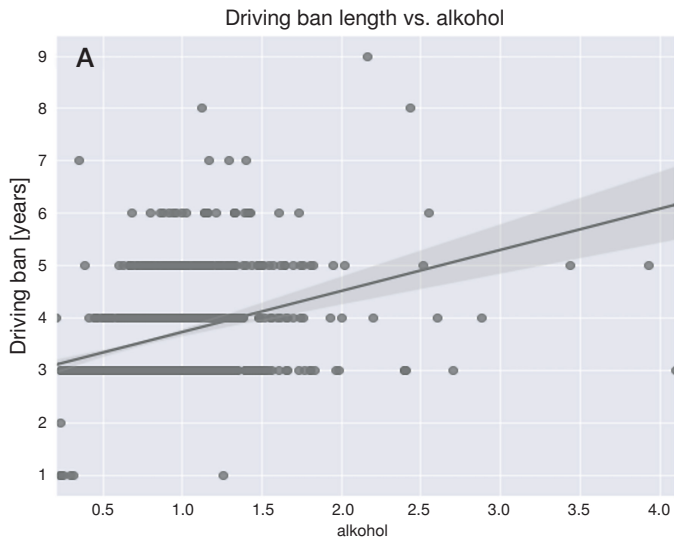
3.2. Rezultaty

Wyniki badań pozwalają na przedstawienie następujących wniosków. Stopień intoksykacji alkoholowej sprawcy ma największy wpływ na wysokość kary ograniczenia wolności, jeśli takowa była akurat wymierzana (zob. wykres 1). Nie jest to jednak zależność liniowa, a zdecydowana większość wymierzanych kar nie przekroczyła 12 miesięcy ograniczenia wolności. Co ciekawe, w kilkudziesięciu badanych sprawach orzeczono tę samą karę ograniczenia wolności mimo znacznych różnic w stopniu nietrzeźwości sprawców (od pół do aż trzech promili alkoholu w wydychanym powietrzu). Znamienne przy tym, że sądy znacznie częściej orzekają karę ograniczenia wolności w liczbach parzystych. Podobną zależność (choć daleką od liniowej) można zaobserwować przy wymiarze środka karnego w postaci zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych. Także w tym wypadku brak konsekwentnego związku między stopniem intoksykacji a długością trwania środka karnego (zob. wykres 2). Kara pozbawienia wolności, stanowiąca dolegliwość wymierzoną w przypadku zaledwie 5% ogółu wszystkich skazań, pozostaje poza zakresem niniejszego opracowania.

Zdecydowany brak zależności między wysokością kary a stopniem nietrzeźwości wykazano natomiast w przypadku orzekanych kar grzywny (zob. wykres 3). Co interesujące, najwyższe wartości kary grzywny odnotowano w przypadkach sprawców mieszczących się między 0,5 a 2,5 mg/dm³ w wydychanym powietrzu. Sprawcy, którzy prowadzili pojazd pod wpływem alkoholu, mając większe stężenie alkoholu, nie spotkali się z proporcjonalnie wyższą karą. Brak także związku między stężeniem alkoholu w organizmie sprawcy a wysokością orzeczanego świadczenia na rzecz Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej. To, poza incydentalnymi wyjątkami, jest orzekane w kwocie 5000 złotych, a więc wysokości minimalnej wymaganej przepisem art. 43a § 2 k.k.

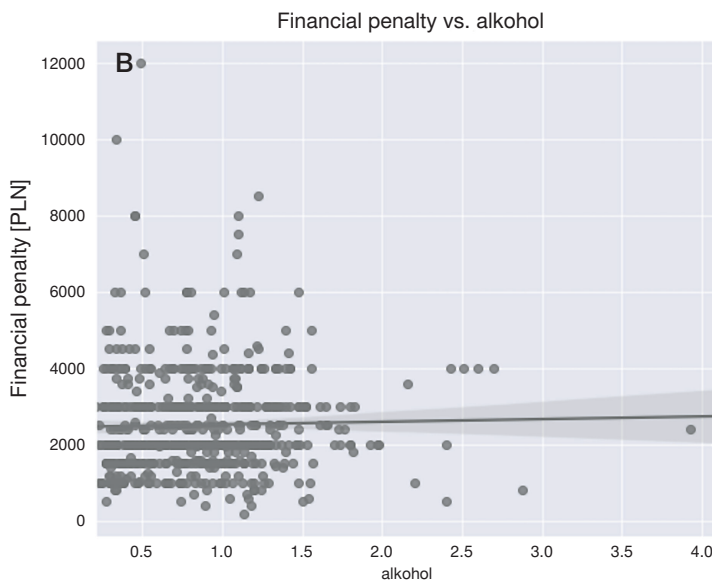

Wykres 1. Zależność wysokości kary ograniczenia wolności od stopnia intoksykacji alkoholowej sprawcy
Na osi pionowej ukazano wysokość kary podaną w miesiącach, a oś pozioma obrazuje stopień intoksykacji sprawców wskazany w miligramach alkoholu na dm^3 w wydychanym powietrzu.

Wykres 2. Zależność długości orzeczonego zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych od stopnia intoksykacji alkoholowej sprawcy

Na osi pionowej zamieszczono długość orzeczonego środka karnego określonego w latach, natomiast oś pozioma obrazuje stopień intoksykacji sprawców wskazany w miligramach alkoholu na dm^3 w wydychanym powietrzu.

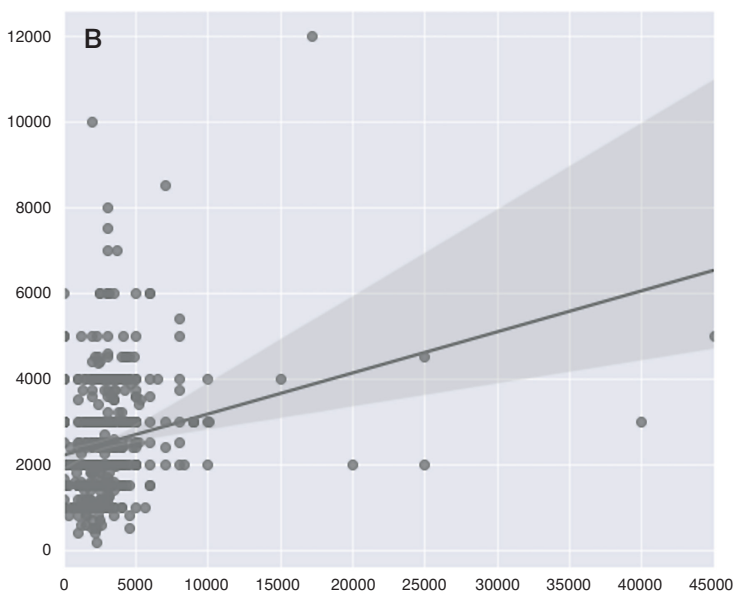
Wykres 3. Zależność wysokości kary grzywny od stopnia intoksykacji alkoholowej sprawcy

Na osi pionowej zamieszczono wysokość orzekanych kar grzywny w PLN, natomiast oś pozioma obrazuje stopień intoksykacji alkoholowej sprawcy wskazany w miligramach alkoholu na dm³ w wydychanym powietrzu.

Brak jest zasadniczego związku między dochodem sprawcy a wysokością orzekanej kary grzywny. Wobec sprawców osiągających dochód poniżej pięciu tysięcy złotych miesięcznie orzekane są kary grzywny w wysokości od kilkuset do dziesięciu tysięcy złotych (zob. wykres 4). Nie pozwala to na sformułowanie wniosku, że dochody sprawców są czynnikiem branym pod uwagę w myśl przepisu art. 33 § 3 k.k. Podobnie brak jest wpływu wieku sprawcy i jego płci na wysokość orzeczonej kary, co nie powinno budzić zastrzeżeń wobec braku podobnych wskazań w ustawie karnej. Badania aktowe nie wykazały w tym przedmiocie żadnych zależności. Należy jednak zasygnalizować, że sprawcami przestępstwa prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości w ponad 90% okazują się być mężczyźni, a liczba skazań kobiet i związany z tym wymiar kary może nie być miarodajnym probierzem badawczym³⁴.

Nieznaczną różnicę odnotowano w relacji wysokości kary grzywny i uprzednim prawomocnym skazaniu za przestępstwo inne niż przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji. Kara grzywny orzekana w takiej

³⁴ Zob. A. Mucha, *Diagnoza...*, s. 210.

Wykres 4. Zależność wysokości orzekanej kary grzywny od dochodów sprawcy

Oś pionowa obrazuje wysokość orzekanej kary grzywny w PLN, a oś pozioma skalę dochodów sprawców w badanych sprawach.

sytuacji jest minimalnie wyższa. Co ciekawe, podobnej tendencji próżno doszukiwać się w przypadku recydywy sprawców przestępstw przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji. W takich przypadkach można jedynie zaobserwować większą skłonność sądu do wymierzenia kary ograniczenia wolności (zob. wykres 5). Sięganie po bardziej dolegliwy rodzajowo wymiar kary nie idzie zatem w parze z równomiernym stopniowaniem kary grzywny, jeśli jest już orzekana.

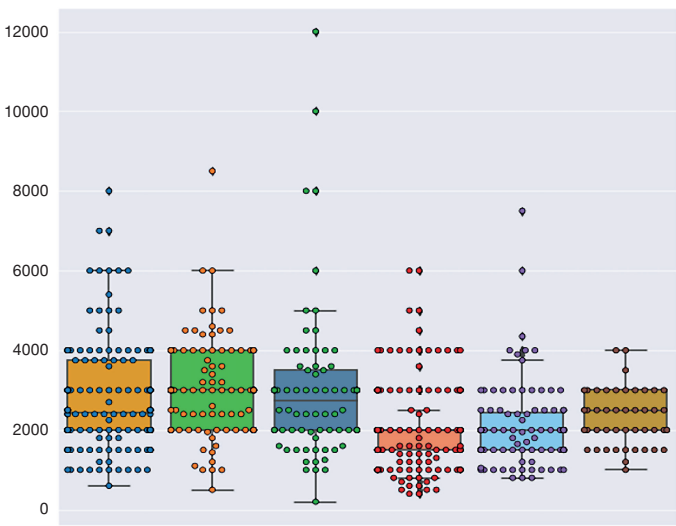
Na wymiar kary nie ma natomiast wpływu skorzystanie z trybów konsensualnych czy przyznanie się sprawcy do winy. Wynik prowadzonych badań nie wskazuje w tym przedmiocie na istnienie zauważalnej korelacji.

Ponadto, jak wynika z prowadzonych badań, mimo co do zasady wyższych stężeń alkoholu we krwi sprawców sądzonych na obszarze małych miast powiatowych, otrzymywali oni łagodniejsze wyroki względem „mniej pijanych” sprawców przestępstw popełniających przestępstwo na obszarze właściwości sądów zlokalizowanych w mieście wojewódzkim (zob. wykres 6). Może to świadczyć o powszechności spożycia

Wykres 5. Wpływ uprzedniej karalności za przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji (1.0) na wysokość orzekanej kary ograniczenia wolności w porównaniu do wymiaru kary wobec sprawców uprzednio niekaranych za tę kategorię przestępstw (0.0)

Oś pionowa wskazuje wysokość orzekanej kary ograniczenia wolności podaną w miesiącach. Jak wskazano, wyższy wymiar kary nie następuje jednak w przypadku orzekania kary grzywny.

Wykres 6. Wykres pudełkowy obrazujący kary grzywny wymierzone za przestępstwo prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości

Pierwsze 3 wektory od lewej ukazują kary wymierzone przez 3 sądy położone na terenie miasta wojewódzkiego, a pozostałe dotyczą 3 sądów zlokalizowanych na terenie miast powiatowych.

alkoholu i większej tolerancji społecznej wobec sprawców prowadzących pojazd w stanie nietrzeźwości w małych miejscowościach. Orzecznicy mogą ponadto brać pod uwagę brak lub niedostateczną rozbudowę sieci transportu zbiorowego na obszarach wiejskich. Z drugiej strony prowadzenie w stanie nietrzeźwości po ruchliwych drogach gęsto zaludnionych miast wojewódzkich może być uznawane za społecznie szkodliwsze, a w konsekwencji wymagające dotkliwszego karania.

3.3. Wnioski

Na podstawie zaprezentowanych wyników badań można z powodzeniem wskazać, że wysokość orzekanych kar jest w największej mierze zależna od stopnia intoksykacji alkoholowej sprawcy, przy czym zależność ta pozostaje umiarkowana. Inne czynniki, takie jak wiek, płeć czy dochód miesięczny sprawcy nie mają znaczenia przy wymiarze kary. Dotyczy to także wymiaru kary grzywny w zakresie liczby stawek dziennych i ich wysokości, które nie wydają się w praktyce uzależnione od dochodu sprawcy i oczekiwanej dolegliwości sankcji. Jak wskazują wyniki badań, kara za przestępstwo prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości jest wymierzana w sposób schematyczny, niemal automatyczny, który nie uwzględnia konkretnych właściwości osobistych sprawcy, sposobu życia przed i po popełnieniu przestępstwa, a także okoliczności jego popełnienia. Dotyczy to również kierowanych wniosków o skazanie bez rozprawy, których wystosowanie nie przekłada się znacząco na ostateczny wymiar kary.

Podsumowując, wyniki badań ukazują, że czynniki takie jak:

- a) dochód,
- b) uprzednia karalność,
- c) przyznanie się do winy,
- d) wyrażenie zgody na skazanie bez rozprawy,

nie mają istotnego wpływu na rodzaj i wymiar kary. Stan ten jest niezgodny z założeniami ustawodawcy, w szczególności w kontekście dyrektyw osobowych wymiaru kary z art. 53 § 2 k.k. i art. 33 k.k. Także wpływ samego stopnia intoksykacji – choć bezpośrednio rzutujący na społeczną szkodliwość czynu – zdaje się nie mieć tutaj decydującego znaczenia. Takie wnioski pokrywają się z obserwacją J. Giezka, według którego w sprawach drobnych i powtarzalnych dochodzi do wymierzenia „kary

typowej”, nieopartej na indywidualizacji okoliczności danego czynu³⁵. Na wysokość modelowej kary wskazuje także środowisko, w którym dany orzecznik pracuje i zwyczaje tam przyjęte³⁶. W konsekwencji wszelkie okoliczności łagodzące, zachowanie procesowe danego oskarżonego czy składane przez niego wyjaśnienia często nie mają wpływu na rezultat prowadzonego postępowania.

Przyczyna tego stanu rzeczy jest niejednolita. Z jednej strony po dokonanej w 2013 r. kontrawencjonalizacji w zakresie przepisu art. 178a § 2 k.k.³⁷ liczba stwierdzonych przestępstw z art. 178a § 1 k.k. utrzymuje się wciąż na stosunkowo wysokim poziomie około sześćdziesięciu tysięcy rocznie³⁸. Przestępstwa prowadzenia w stanie nietrzeźwości stanowią zatem istotną część wszystkich spraw napływających do sądów rejonowych, które cechują się w dodatku bardzo zbliżonymi stanami faktycznymi. Ponadto znaczna część spraw jest rozstrzygana w trybie nakazowym. Przedmiotowe postępowanie ze swej natury stwarza zagrożenie rutynowego podejścia do rozstrzygania spraw, bez wnikania we wszystkie okoliczności relewantne z punktu widzenia wydawanego orzeczenia³⁹. Co ciekawe, stosunkowo niski odsetek wyroków nakazowych zaskarżonych sprzeciwem może świadczyć, że sprawcom taki stan rzeczy najzupełniej odpowiada⁴⁰. Co jednak najważniejsze, odstępstwa od ustawowych dyrektyw wymiaru kary i różnice występujące między ośrodkami sądowymi zdają się nie wynikać ze świadomego wykorzystania dyskrecjonalności, a jedynie ze wskazanej wyżej mechaniczności pracy orzeczników w opisywanym zakresie spraw.

Zasadne staje się zatem pytanie o możliwość automatyzacji procesu orzekania, mogącej odciążyć orzeczników w pionie sądownictwa powszechnego lub wspomóc ich w wykonywaniu pracy, a także korygować wadliwą praktykę. Jak zauważa R. Zawłocki: „polskie sądy zatkałe są «śmieciovymi» zadaniami i sprawami”, których nawarstwienie niweczy

³⁵ Za: M. Turala, *Relacje...*, s. 68.

³⁶ C. Herz, *Striving...*, s. 1633.

³⁷ Ustawa z 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2013, poz. 1247.

³⁸ *Statystyki Komendy Głównej Policji*, <https://statystyka.policja.pl/st/przestepstwa-ogolem/przestepstwa-drogowe/prowadzenie-pojazdu-w-s/122332,Prowadzenie-pojazdu-w-stanie-nietrzezwosci.html>.

³⁹ Zob. B. Gronkowska, M. Jeż-Ludwichowska, K. Noskowicz, *Postępowanie...*, s. 90.

⁴⁰ B. Gronkowska, M. Jeż-Ludwichowska, K. Noskowicz, *Postępowanie...*, s. 103.

jakąkolwiek dynamikę funkcjonowania aparatu wymiaru sprawiedliwości⁴¹. Remedium na tę przewlekłą chorobę sądownictwa można upatrywać m.in. w wykorzystaniu narzędzi sztucznej inteligencji wszędzie tam, gdzie kreatywność i abstrakcyjne myślenie sędziego nie są lub nie muszą być wykorzystywane. Jak wykazały opisane wyżej wyniki badań, orzekanie w przedmiocie przestępstwa prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości odbywa się w sposób w dużej mierze odbiegający od założeń przyjętych przez ustawodawcę. Stan ten nie jest kompatybilny z sylogistyczną koncepcją pracy sędziego, z drugiej jednak strony nie świadczy on o swobodnym wykorzystaniu dyskrecjonalności orzekania, regulowanej ustawowymi przesłankami wymiaru kary. Mechaniczność i schematyczność takiego procesu wydawania rozstrzygnięcia musi skłaniać ku rozważeniu innych dróg procesowania, zwłaszcza gdy podobne – a nawet lepsze – rezultaty można uzyskać nakładem pracy układu scalonego, wyręczającego w tym względzie osobę sędziego.

4. Technologia i sztuczna inteligencja w wymiarze sprawiedliwości

Zjawisko informatyzacji wymiaru sprawiedliwości jest obserwowalne w systemach prawnych wielu państw współczesnych⁴². Także polski ustawodawca wychodzi naprzeciw zgłaszanym postulatam. Wykorzystanie urządzeń elektronicznych i oprogramowania komputerowego od dawna umożliwia przeprowadzanie dowodów na odległość⁴³ oraz opracowywanie baz danych gromadzących obszerne informacje o walorze dowodowym⁴⁴. Wylanianie składów sędziowskich w celu rozpoznawania spraw

⁴¹ R. Zawłocki, *Traktat...*, s. 100 i n.

⁴² B.M. Barry, *How Judges...*, s. 277 i n.

⁴³ Ustawą z 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych, Dz.U. 2003, nr 17, poz. 155, wprowadzono instytucję z art. 177 § 1a k.p.k. dotyczącą przesłuchania świadka na odległość przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających jednoczesny przekaz obrazu i dźwięku.

⁴⁴ Przykładem takiego zinfatyzowanego zbioru danych funkcjonujących w polskim wymiarze sprawiedliwości jest Automatyczny System Identyfikacji Daktyloskopijnej. Jego zadaniem jest nie tylko gromadzenie informacji, ale także ich przetwarzanie prowadzące do ustaleń, potwierdzenia lub weryfikacji tożsamości osób na podstawie odcisków linearnych opuszków palców rąk zgodnie z § 17 zarządzenia nr 28 Komendanta Głównego Policji z 11 sierpnia 2020 r. w sprawie zbiorów danych daktyloskopijnych, Dz.U. KGP 2020, nr 44.

odbywa się w Polsce z wykorzystaniem Systemu Losowego Przydziału Spraw działającego na podstawie algorytmu informatycznego⁴⁵. Takie rozwiązanie – choć niepozbawione kontrowersji – uważa się za rzetelniejsze i gwarantujące zachowanie bezstronności⁴⁶. Rozpowszechniono ponadto prowadzenie rozpraw i posiedzeń zdalnych za pośrednictwem oprogramowania dostarczanego od zewnętrznych producentów, co spotkało się tym samym z generalną aprobatą pełnomocników procesowych⁴⁷. Coraz częściej na salach sądowych można spotkać utrwalanie przebiegu rozpraw i posiedzeń w formie zapisu video, a pod rozwagę bierze się powszechnie wykorzystanie narzędzi pozwalających na utrwalenie wypowiedzi uczestników procesu w formacie *text-to-speech*. Choć brak w tym zakresie jednolitych wytycznych Ministerstwa Sprawiedliwości, pracownikom sądu przyznaje się dostęp do programów informacji prawnej, które są masowo wykorzystywane mimo braku waloru wiarygodności na równi z dziennikami urzędowymi⁴⁸. Szeroko pojęte narzędzia informatyczne, w tym te oparte na architekturze sztucznej inteligencji, wspomagają już pracę wymiaru sprawiedliwości i nie spotykają się z większą krytyką.

W obliczu wielu innych wyzwań stojących przed wymiarem sprawiedliwości w obszarze cyfryzacji i informatyzacji perspektywa wdrożenia narzędzi sztucznej inteligencji i automatyzacji procesu orzekania wydaje się odległa. Niemniej, biorąc pod uwagę tempo i globalizację rozwoju technologicznego, kwestia ta nie ominie także krajowego porządku prawnego.

Pojęcie sztucznej inteligencji A. Kaplan i M. Haenlein definiują jako „zdolność systemu do prawidłowego interpretowania danych

⁴⁵ Zgodnie z § 2 pkt 16 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 18 czerwca 2018 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych, Dz.U. 2019, poz. 1141, System Losowego Przydziału Sędziów to system teleinformatyczny służący do losowego przydziału spraw i zadań sądu, oparty na generatorze liczb losowych.

⁴⁶ O pozytywnych aspektach losowego przydziału spraw: P. Czarnecki, *Kontrowersje...*, s. 37. W przedmiocie postulatów doktryny dążących do implementacji losowego przydziału spraw zob. Z. Kwiatkowski, *Wyznaczanie...*, s. 77–78.

⁴⁷ D. Szumiło-Kulczycka, *Covid-19...*, s. 412.

⁴⁸ Ten stan rzeczy utrzymuje się od blisko siedmiu lat, kiedy to Ministerstwo Sprawiedliwości zrezygnowało z ogólnokrajowych przetargów na uzyskiwanie dostępu do systemu informacji prawnej – zob. zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 28 marca 2017 r. w sprawie organizacji zakupów dostaw i usług w sądownictwie powszechnym oraz wskazania zamawiającego, Dz. Urz. MS 2017, poz. 122.

pochodzących z zewnętrznych źródeł, nauki na ich podstawie oraz wykorzystywania tej wiedzy, aby wykonywać określone zadania i osiągać cele poprzez elastyczne dostosowanie”⁴⁹. Pod pojęciem sztucznej inteligencji rozumie się zatem przede wszystkim wszelkiego rodzaju oprogramowania komputerowe zdolne do uczenia maszynowego⁵⁰. Dzięki uczeniu maszynowemu sztuczna inteligencja jest w stanie oszacować lub antycypować określone rozstrzygnięcie, bazując na niedostępnej człowiekowi ogromnej liczbie wprowadzonych danych. Definicja ta odpowiada tzw. drugiej fali AI, której rezultatem jest powstawanie programów zdolnych do autokorekty i udoskonalania efektów swojej pracy⁵¹. Sztuczna inteligencja w opisywanym wydaniu potrafi naśladować procesy zachodzące w sieci neuronowej człowieka, ucząc się na swoich błędach i doświadczeniach z przeszłości⁵². Przewaga sztucznej inteligencji nad pracą człowieka ujawnia się w tym wypadku na zdolności analizy znacznie większej liczby informacji wejściowych równocześnie i możliwości wzięcia pod uwagę doświadczeń także innych, sprzęgniętych sieci komputerowych w czasie rzeczywistym. To, w połączeniu z brakiem podatności na fizyczne zmęczenie i inne ograniczenia fizjologiczne, uzmysławia ogrom możliwości wykorzystywanych już dziś w praktyce. Jako przykłady takich systemów można wskazać generatory grafik komputerowych lub systemy rozpoznawania twarzy implementowane w systemach monitoringu miejskiego⁵³.

Sztuczna inteligencja, typowa dla fali pierwszej, ma charakter znacznie prostszy i ograniczony. Systemy budowane w tej architekturze są pozbawione możliwości uczenia maszynowego i bazują wyłącznie na informacjach dostarczanych przez swojego twórcę⁵⁴. Liczba rezultatów działań takiej sztucznej inteligencji ma zatem charakter skończony i zupełnie przewidywalny. Tak rozumiana sztuczna inteligencja odpowiada działaniu algorytmu, który znajduje zastosowanie w zwykłych komputerach, a nawet prozaicznych kalkulatorach matematycznych. Współcześnie to wciąż algorytmy odpowiadają za przeważającą część dostępnych

⁴⁹ A. Kaplan, M. Haenlein, *Siri, Siri...*, s. 15, za: A. Bojar, *Wprowadzanie...*, s. 82.

⁵⁰ T. Sourdin, *Judges...*, s. 128.

⁵¹ B.M. Barry, *How Judges...*, s. 276.

⁵² T. Sourdin, *Judges...*, s. 128.

⁵³ T.G. Brown, A. Statman, C. Sui, *Public...*, s. 5 i n.

⁵⁴ B.M. Barry, *How Judges...*, s. 276.

dla konsumentów oprogramowań⁵⁵. Niski poziom zaawansowania takiej technologii jest jednocześnie jej zaletą. Ten rodzaj sztucznej inteligencji wciąż może analizować ogromne liczby danych, zachowując jednocześnie większą transparentność całego procesu, której brak jest przyczyną obaw związanych ze stosowaniem bardziej zaawansowanych instrumentów AI⁵⁶. Częściej pozwala to na uniknięcie kontrowersyjnych sytuacji obserwowanych m.in. w Stanach Zjednoczonych, gdzie systemy wspierające sędziów w orzekaniu dyskryminowały w konkretnych sprawach osoby czarnoskóre, choć cecha ta nie miała znaczenia z punktu widzenia oceny zachowania sprawcy⁵⁷.

Z punktu widzenia roli w orzekaniu narzędzia AI można w pierwszym rzędzie podzielić na dwie grupy – wspierające oraz zastępujące człowieka w charakterze sędziego. Nie budzi zaskoczenia to, że drugie z nich są wciąż stosowane znacznie rzadziej, a wakaty sędziowskie nieprędko zostaną obsadzone przez cyfrowych substytutów⁵⁸. Sztucznej inteligencji można nadać rolę aktywną, polegającą na zaproponowaniu konkretnego rozstrzygnięcia i dolegliwości kary przez stosowne oprogramowanie. Znacznie mniej intruzywna jest rola bierna, sprowadzająca się do nadzorowania pracy sędziego i informowania go o ewentualnych anomaliach w wydawanych przez niego orzeczeniach, które odbiegają od uśrednionych wysokości kar orzekanych w konkretnym sądzie, apelacji czy całym kraju.

Wszystkie z wymienionych koncepcji znalazły już swoje zastosowanie w praktyce. W Stanach Zjednoczonych wprowadzono pilotażowe programy wspomagania sędziów pionu sądownictwa administracyjnego za pomocą biernych instrumentów kontrolujących zakres uznaniowości i dyskrecjonalności sędziego⁵⁹. Najbardziej zaawansowane z zaimplementowanych tam narzędzi używa technologii procesowania wypowiedzi uczestników procesu, zdolnej do klasyfikowania używanego akcentu, tonacji czy ekspresji danej mowy. Wstępne wyniki pozwalają uznać, że dzięki stosowaniu takiego wspomagania zredukowano liczbę

⁵⁵ W. Łukowski, *Zastosowanie...*, s. 177.

⁵⁶ J. Ryberg, *Sentencing...*, s. 15. Brak pełnej wiedzy dotyczącej działania sztucznej inteligencji został w literaturze angielskiej nazwany problemem czarnej skrzynki (ang. *black box problem*) – zob. T. Sourdin, *Judges...*, s. 217.

⁵⁷ K. Lippert-Rasmussen, *Algorithm-Based...*, s. 75 i n.

⁵⁸ B.M. Barry, *How Judges...*, s. 278.

⁵⁹ D. Freeman Engstrom, D.E. Ho, *Algorithm...*, s. 811.

błędnych decyzji orzekanych w wyniku pracy sędziów⁶⁰. W Holandii już od kilkunastu lat funkcjonuje rodzaj e-sądu, w którym to algorytm wylicza należności egzekucyjne podlegające następnie akceptacji przez stosownego urzędnika sądowego⁶¹. Państwa Europy Wschodniej pozostawiła w tyle Estonia pracująca nad możliwościami cyfryzacji obiegu dokumentów i stosowania sztucznej inteligencji w zakresie wydawania nakazów zapłaty, które odpowiadają za blisko 50% wszystkich spraw cywilnych prowadzonych w tym kraju⁶².

Niekwestionowanym pionierem w rozwoju „sądownictwa” AI pozostają natomiast Chiny, które rozpoczęły cyfrową transformację sądownictwa już w drugiej połowie lat 80.⁶³ W prowincji Hangzhou powstał pierwszy na świecie sąd online, w którym cały proces prowadzony jest w formie zdalnej⁶⁴. Szczególnie imponująca wydaje się Chińska Baza Dokumentów Sądowych, która już w 2020 r. zgromadziła ponad 100 milionów pozycji⁶⁵.

Państwo Środką nie ogranicza się przy tym jedynie do digitalizacji obiegu dokumentów i cyfryzacji sal sądowych. W Chinach już dziś funkcjonują pełnoprawne sądy AI w poszczególnych prowincjach, trudniące się rozstrzyganiem sporów w zakresie roszczeń cywilnoprawnych i spraw karnych⁶⁶. Proces ich tworzenia uległ przyśpieszeniu po wydaniu w 2017 r. wytycznych w zakresie rozwoju „inteligentnych sądów” przez Najwyższy Sąd Ludowy⁶⁷. Prym w tym zakresie zdaje się wieść region szanghajski, gdzie z powodzeniem wdrożono zaawansowane oprogramowanie karnistyczne oparte na uczeniu maszynowym, znane pod nazwą *System 206*⁶⁸. Jego wyjątkowość polega nie tylko na zdolności do przetwarzania kilkudziesięciu tysięcy wcześniejszych precedensów, ale także na praktycznej aplikacji standardów oceny dowodów i umiejętności wydania wykonalnego orzeczenia⁶⁹. Powyższe rozwiązania spełniają

⁶⁰ D. Freeman Engstrom, D.E. Ho, *Algorithm...*, s. 812.

⁶¹ B.M. Barry, *How Judges...*, s. 280.

⁶² B.M. Barry, *How Judges...*, s. 280, a także A. Bojar, *Wprowadzanie...*, s. 84. Zob. także Estonia...

⁶³ C. Zou, *Achievements...*, s. 203.

⁶⁴ C. Zou, *Achievements...*, s. 204 oraz B.M. Barry, *How Judges...*, s. 273.

⁶⁵ C. Zou, *Achievements...*, s. 204.

⁶⁶ J. Weidong, *The change...*, s. 519–524.

⁶⁷ C. Zou, *Achievements...*, s. 206.

⁶⁸ C. Zou, *Achievements...*, s. 207.

⁶⁹ G. Aini, *A Summary...*, s. 18.

swoją funkcję w zakresie spraw powszechnych, o powtarzalnym przebiegu, który pozwala łatwo nakreślić modelowy wzór procesu. Dotyczy to między innymi spraw prowadzenia pojazdów w stanie nietrzeźwości, w których już teraz oprogramowania wydają proste orzeczenia w niektórych prowincjach⁷⁰.

Choć zastąpienie człowieka w roli sędziego wydaje się wizją surrealistyczną, rzeczywista dynamika rozwoju AI w sądownictwie nie pozwala na przejście obok tego zagadnienia obojętnie. Już teraz aktualne jest pytanie, czy sztuczna inteligencja może wspomóc wymiar sprawiedliwości, zastępując człowieka w sprawach błahych i powtarzalnych.

5. Propozycje automatyzacji procesu wymiaru kary w sprawach prostych i powtarzalnych

Zgodnie z zaprezentowanym podziałem mechanizmów sztucznej inteligencji na wspierające i zastępujące, w oparciu na zdiagnozowanych tendencjach orzeczniczych można wysunąć co najmniej dwie następujące propozycje automatyzacji wymiaru sprawiedliwości.

Zgodnie z pierwszym wariantem, wart rozważenia byłby pilotaż oprogramowania komputerowego, a właściwie bazy danych gromadzącej przekrój orzecznictwa w przedmiocie określonego typu przestępstwa (np. prowadzenia w stanie nietrzeźwości) i sugerującej sędziemu rodzaj i wysokość kary w oparciu na podobnych orzeczeniach. Taki instrument miałby w założeniu likwidować dysproporcje i różnice występujące w wyrokach sądowych na obszarze całego kraju, określonej apelacji czy nawet konkretnego sądu. Zaznaczyć należy, że konkretne oprogramowanie powinno dopuszczać pewien margines dyskrecjonalności konkretnej decyzji procesowej (tzw. widełki). Zachowanie swobody sędziowskiego uznania nie powinno jednak godzić w prawo jednostki do równego traktowania i otrzymania sprawiedliwego orzeczenia. Wskazuje się, że pewna jednolitość i konsekwencja w orzecznictwie jest ważnym elementem zasady zaufania obywatela do państwa⁷¹. Zapewnienie jednolitości mogłoby nastąpić poprzez wysuwanie propozycji określonego rozstrzygnięcia przez bazę danych na podstawie informacji wprowadzonych do

⁷⁰ B.M. Barry, *How Judges...*, s. 280.

⁷¹ Zob. M. Jagielski, M. Niedużak, *Publiczna...*, s. 7. Zob. także W. Sanetra, *Jednolitość...*, s. 9 i n.

systemu przez pracownika sądu. Niewątpliwie takie rozwiązanie jeszcze bardziej usprawniłoby proces orzekania, mogłoby jednak powodować niebezpieczeństwo powstania tzw. *anchoring effect*⁷². Antidotum na to zjawisko powinno przybrać postać swoistego alertu, ostrzegającego konkretnego sędziego o odchyleniach lub anomaliach w wysokości kar już orzeczonych. Wymierna i niezobowiązująca informacja, pozwalając porównać rezultaty własnej pracy orzeczniczej z działaniami innych sędziów, nie godzi w istotę zasady dyskrecjonalności i niezawisłości sędziego⁷³. Pojawienie się punktu odniesienia dla sędziego może natomiast pomóc mu w dostosowaniu wysokości kary do okoliczności łagodzących i obciążających, a także wymóc na orzeczniku odpowiednie uzasadnienie podjętej decyzji. Przedmiotowa propozycja może być z powodzeniem sprawdzona w praktyce na forum przestępstw z art. 178a § 1 k.k., z racji na ich rozległą skalę i łatwość porównywania danych wejściowych takich jak stężenie alkoholu we krwi.

Możliwość zastąpienia sędziego przez odpowiedni algorytm, choć wydawać się może nieprawdopodobna, w ostatecznym rozrachunku posiada potencjał usprawnienia pracy sądownictwa powszechnego przy zachowaniu identycznych rezultatów orzeczniczych. Skoro wynik przeprowadzonych badań aktowych świadczy o schematyczności w orzekaniu przez sędziów-ludzi, ich zastąpienie przez komputer w pewnej kategorii spraw drobnej przestępczości nie musi prowadzić do zapaści wymiaru sprawiedliwości. W wariancie zastąpienia sędziego przez sztuczną inteligencję to oprogramowanie wydawałoby wyrok w przypadku przyznania się do winy przez sprawcę. Taka propozycja kary mogłaby uprawomocnić się dopiero w wyniku niezłożenia sprzeciwu albo po aktywnej akceptacji takiego rozstrzygnięcia przez podsądnego. Złożenie sprzeciwu lub niewyrażenie zgody skutkowałoby skierowaniem sprawy do rozpoznania na tradycyjne posiedzenie lub rozprawę⁷⁴.

Rewolucyjny charakter tego rozwiązania jest jedynie pozorny. Choć kolizja idei „sądu informatycznego” z przepisem art. 175 ust. 1

⁷² Zob. B.M. Barry, *How Judges...*, s. 37 i n.

⁷³ Należy odnotować, że ujednolicenie orzecznictwa przebiega już na etapie kształcenia przyszłego sędziego w ramach aplikacji sędziowskiej, która obecnie odbywa się w sposób scentralizowany.

⁷⁴ Podobna konstrukcja jest już przedmiotem rozważań w doktrynie – zob. J. Kisiel, *Konstytucyjność...*, s. 69.

Konstytucji RP wydaje się oczywista, należy zważyć, że wymiar sprawiedliwości już teraz nie jest sprawowany wyłącznie przez sądy i trybunały. Powszechnym przykładem jest tutaj postępowanie mandatowe, w którym obwiniony rezygnuje ze swojego prawa do sądu i zostaje ukarany w drodze nałożenia mandatu przez funkcjonariusza Policji⁷⁵. Przedmiotowy wyjątek od zasady sprawowania wymiaru sprawiedliwości przez sądy jest ustanowiony na korzyść obwinionego, nie musi on bowiem oczekiwać na rozstrzygnięcie jego sprawy w drodze przewlekłych procedur sądowych. Co więcej, postulowanym współcześnie środkiem reakcji karnej jest oportunizm procesowy, przesuwający ciężar wydania rozstrzygnięcia na organy powołane do ścigania przestępstw⁷⁶. Stanowi to z jednej strony o wyprzedzeniu rzeczywistości konstytucyjnej przez praktykę wymiaru sprawiedliwości, a z drugiej o szerokiej akceptacji środowiska prawniczego dla podobnych praktyk. Przestępstwo z art. 178a § 1 k.k. także tutaj wydaje się efektywnym polem do wdrożenia rozwiązań pilotażowych, z racji na łatwość wprowadzenia danych wejściowych. Zapewnienie możliwości złożenia kasatoryjnego środka zaskarżenia przez sprawcę, po jego uprzednim, wyraźnym pouczeniu, zapobiegnie powstaniu potencjalnych nadużyć prawa. Jednocześnie redukcja spraw rozstrzyganych przez sędziów sądów rejonowych umożliwiłaby ich odelegowanie do rozpatrywania spraw cechujących się znacznie większym stopniem skomplikowania. Przewagą oprogramowania informatycznego jest także umiejętność gromadzenia i porównywania ze sobą danych orzeczniczych z całego kraju w czasie rzeczywistym. W konsekwencji eliminacji podlega największa wada systemu dyskrecjonalnego, jaką jest niejednolitość orzecznictwa nie tylko w skali kraju, ale nawet określonych okręgów sądowych. Jak już wspomniano, warunkiem wdrożenia takiego rozwiązania jest istnienie efektywnej drogi odwoławczej do „ludzkiego” sądu, przede wszystkim w drodze kasacji wyroku wydanego przez sztuczną inteligencję.

Poza obszarem informatyzacji można zasygnalizować jeszcze jedno rozwiązanie, stabilizujące orzecznictwo w sprawach prowadzenia pojazdów w stanie nietrzeźwości. Jest nim określenie ustawowych progów stężenia alkoholu we krwi odpowiadających konkretnej sankcji

⁷⁵ Zob. J. Jodłowski, *Postępowanie...*, s. 94.

⁷⁶ J. Skorupka, *O sprawiedliwości...*, s. 286.

w formie kary grzywny lub kary ograniczenia wolności. Taka konstrukcja przepisów jest bliźniaczo podobna do taryfikatora grzywien wymierzanych za przekroczenie prędkości i odznacza się pewnymi zaletami⁷⁷. Przede wszystkim prowadzi do ujednolicenia orzecznictwa na terenie kraju i charakteryzuje się przewidywalnością, pożądaną na forum procesu karnego. Kara wymierzana w ustawowych widełkach jest zawsze adekwatna, a system taryfikatora gwarantuje jej proporcjonalny wzrost, w przeciwieństwie do praktyki swobodnego orzekania. Wreszcie, taka koncepcja znacząco upraszcza możliwość wydania orzeczenia przez system informatyczny, zastępujący osobowego sędziego.

Zaproponowane rozwiązania, być może nazbyt futurystyczne i rewolucyjne, w ocenie autora mogą stanowić przyczynek do dyskusji nad możliwością usprawnienia wymiaru sprawiedliwości w sytuacji, gdy rzeczywiste wykorzystanie swobody uznania przez osobowych sędziów pozostaje znikome. Zasadniczą zaletą przedłożonych propozycji jest dążenie do ujednolicenia orzecznictwa w granicach obowiązującego prawa. Wystosowywane w tym zakresie postulaty dotyczą często posługiwania się prawotwórczymi precedensami orzeczniczymi⁷⁸. W kategorii spraw powszechnych i nieskomplikowanych znacznie lepsze rezultaty można pozyskać w drodze automatyzacji bądź legislacyjnego zawężenia proponowanego zagrożenia ustawowego, oszczędzając przy tym środki i zasoby na poczet cięższych gatunkowo rodzajów spraw karnych, wzmacniając przy tym gwarancje procesowe oskarżonych.

6. Zakończenie

Przeprowadzone badania podają w wątpliwość efekty osiągane w drodze dyskrejonalnego wymiaru kary. Czynniki, które ustawodawca nakazuje brać pod uwagę w celu indywidualizacji odpowiedzialności jednostki, w rzeczywistości pozostają jedynie martwymi przepisami prawa. Ich miejsce zajmuje schematyczna i intuicyjna praktyka, wkradająca się przynajmniej w zakres przestępstw powszechnych i drobnych. Jej ukształtowanie zależy w dużej mierze od lokalnych zwyczajów

⁷⁷ Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z 24 listopada 2003 r. w sprawie wysokości grzywien nakładanych w drodze mandatów karnych za wybrane rodzaje wykroczeń, Dz.U. 2003, nr 208, poz. 2023.

⁷⁸ L. Leszczyński, *Dyskrejonalność...*, s. 147 i 148.

i doświadczenia konkretnego sędziego wymierzającego karę przede wszystkim według własnego uznania, które na drugim planie pozostawia kodeksowe dyrektywy wymiaru kary.

Stan ten nie budzi wielkich zastrzeżeń w sprawach o niskim ciężarze gatunkowym z uwagi na relatywnie niski wymiar wymierzanych kar i różnic między nimi. Proporcjonalność kary i jej walor prewencyjny musi jednak skłaniać do refleksji nad zmianami w tym zakresie. Dotyczy to także przestępstwa prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości, którego pochod może zakończyć się zagrożeniem mienia, a przede wszystkim zdrowia i życia innych uczestników ruchu drogowego. Zasadne jest zatem rozważenie przemodelowania zagrożenia ustawowego i uzależnienie wysokości kary od stężenia alkoholu we krwi sprawcy z pozostawieniem sądowi możliwości odstąpienia od takiego schematu w uzasadnionych przypadkach.

Wreszcie, powyższe uwagi o rzeczywistym przebiegu procesów orzeczniczych rokują pozytywnie na rozwój sztucznej inteligencji w postępowaniu karnym. Architektura informatyczna jest w stanie nie tylko przejąć zadania orzecznicze w sprawach drobnych, ale także dostosić ich kształt do wymagań ustawowych. Odpowiednio zaprogramowane algorytmy mogą służyć uwzględnianiu relewantnych okoliczności w danej sprawie. Z kolei nadzorowana przez człowieka baza danych – wspólna dla wszystkich sądów na obszarze kraju – doprowadzi do unifikacji wymiaru kary. Niezależnie od wybranego kierunku wdrażania AI w sądownictwie doświadczenia państw trzecich wskazują, że potencjał takich rozwiązań jest obiecujący.

Streszczenie

Artykuł jest poświęcony próbie weryfikacji założeń systemu sędziowskiej dyskrecjonalności. Podstawą prowadzonych rozważań są wyniki badań aktowych przeprowadzonych na próbie 831 spraw karnych z zakresu prowadzenia pojazdów mechanicznych w stanie nietrzeźwości. Na ich podstawie autor wysuwa propozycje automatyzacji procesu wymierzania kary lub wsparcia procesu orzekania oparte na architekturze sztucznej inteligencji.

Słowa kluczowe

dyskrecjonalność, sztuczna inteligencja, dyrektywy wymiaru kary, badania aktowe, nietrzeźwość

Summary

The article attempts to verify the assumptions of the system of judicial discretion. The considerations carried out are based on the results of a study of 831 criminal cases concerning driving while intoxicated. On their basis, the author puts forward proposals to automate the sentencing process or support it with artificial intelligence architecture.

Keywords

discretion, artificial intelligence, sentencing directives, case studies, intoxication

Bibliografia / Bibliography

- Aini G., *A Summary of the Research on the Judicial Application of Artificial Intelligence*, „Chinese Studies” 2020, vol. 9, <https://www.scirp.org/journal/paperinformation?paperid=98503>.
- Barry B.M., *How Judges Judge. Empirical Insights into Judicial Decision-Making*, Nowy Jork 2021.
- Bojar A., *Wprowadzanie technologii informatycznych – wyzwania dla wymiaru sprawiedliwości*, w: *Nowoczesne koncepcje i metody zarządzania. Odpowiedzialne zarządzanie w warunkach kryzysu*, red. J. Bis, M. Bojar, J. Witkowski, A. Żelazna, Lublin 2021.
- Brown T.G., Statman A., Sui C., *Public Debate on Facial Recognition Technologies in China*, „MIT Case Studies in Social and Ethical Responsibilities of Computing” 2021, <https://mit-serc.pubpub.org/pub/public-debate-on-facial-recognition-technologies-in-china/release/1>.
- Czarnecki P., *Kontrowersje wokół wyznaczania sędziów w sprawach karnych na tle zasady uczciwego procesu*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2007, z. 1.
- Daszkiewicz K., *Wiodące kierunki nowelizacji Kodeksu karnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1982, nr 4, <https://repozytorium.amu.edu.pl/server/api/core/bitstreams/42dd43ae-9107-4126-adb8-e1ba2bc4fe2c/content>.
- Dworkin R., *Judicial Discretion*, „The Journal of Philosophy” 1963, vol. 60, no. 21.
- Estonia does not develop AI Judge*, komunikat estońskiego Ministerstwa Sprawiedliwości z 16 lutego 2022 r., <https://www.just.ee/en/news/estonia-does-not-develop-ai-judge>.
- Freeman Engstrom D., Ho D.E., *Algorithm Accountability in the Administrative State*, „Yale Journal on Regulation” 2020, nr 37, <https://openyls.law.yale.edu/server/api/core/bitstreams/4fb0e900-266c-4387-b8a6-7270a68e3850/content>.
- Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa 2023.
- Gronkowska B., Jeż-Ludwichowska M., Noskiewicz K., *Postępowanie nakazowe w świetle praktyki*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1989, nr 3, <https://repozytorium.amu.edu.pl/server/api/core/bitstreams/4c22548a-ed3b-47bb-b6a-7-997053a0336b/content>.
- Herz C., *Striving for Consistency: Why German Sentencing Needs Reform*, „German Law Journal” 2020, vol. 21, <https://www.cambridge.org/core/journals/german-law-journal/article/striving-for-consistency-why-german-sentencing-needs-reform/A6D-57CFAE677C0A5657B41C6A2C7FCAB>.

- Isaacs N., *The Limits of Judicial Discretion*, „Yale Law Journal” 1923, t. 34, no. 4, <https://www.jstor.org/stable/pdf/788817.pdf>.
- Jagielski M., Niedużak M., *Publiczna dostępność orzeczeń sądowych*, Warszawa 2010, https://for.org.pl/upload/Nowy_Wymiar_Sprawiedliwosci/Raport_Publiczna_dostepnosc_orzeczen_sadowych.pdf.
- Jodłowski J., *Postępowanie mandatowe – wątpliwości konstytucyjne*, „Palestra” 2008, nr 1–2.
- Kaczmarek T., *Ogólne dyrektywy wymiaru kary w teorii i praktyce sądowej*, Wrocław 1980, <https://palestra.pl/pl/czasopismo/wydanie/1-2-2008>.
- Kaplan A., Haenlein M., *Siri, Siri in my Hand, who 's the Fairest in the Land? On the Interpretations, Illustrations and Implications of Artificial Intelligence*, „Business Horizons” 2019, nr 62 (1).
- Kisiel J., *Konstytucyjność algorytmicznego wymierzania kary w prawie karnym w Polsce*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2021, z. 3.
- Konarska-Wrzosek V., *Dyrektywy wyboru kary w polskim ustawodawstwie karnym*, Toruń 2002.
- Kwiatkowski Z., *Wyznaczanie składu orzekającego w składach karnych*, „Problemy prawa karnego” 2018, t. 2 (28), https://www.researchgate.net/publication/351552891_Wyznaczanie_składu_orzekającego_w_sprawach_karnych/fulltext/63cadfb06fe15d6a57344038/Wyznaczanie-składu-orzekającego-w-sprawach-karnych.pdf.
- Leszczynski L., *Dyskrecjonalność a jednolitość stosowania prawa. Rola argumentu per rationem decidendi*, w: *Dyskrecjonalność w prawie*, red. W. Staśkiewicz, T. Stawecki, Warszawa 2010.
- Lippert-Rasmussen K., *Algorithm-Based Sentencing and Discrimination*, w: *Sentencing and Artificial Intelligence*, red. J. Ryberg, J.V. Roberts, Oxford 2022.
- Łukowski W., *Zastosowanie sztucznej inteligencji i automatyzacja czynności jako etap informatyzacji wymiaru sprawiedliwości*, w: *Nowoczesne technologie. Szansa czy zagrożenie dla funkcjonowania przedsiębiorców w obrocie prawnym i postępowaniach sądowych*, red. A. Kidyba, A. Olejniczak, Warszawa 2022.
- Melezini M., *Ustawowy a sądowy wymiar kary*, w: *System prawa karnego. Tom V. Nauka o karze. Sądowy wymiar kary*, red. T. Kaczmarek, Warszawa 2017.
- Montesquieu, *O duchu praw*, Warszawa 1927.
- Mucha A., *Diagnoza przestępczości osadzonej dla Krakowa Krowodrzy na podstawie analizy akt sądowych*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Sociologica” 2016, r. VIII, vol. 2, https://oldifis.up.krakow.pl/studia_sociologica/images/SS_VIII_2/Agnieszka%20Mucha.pdf.
- Niesiołowski J., Zeidler K., *Dyskrecjonalność władzy sędziego a praktyka stosowania prawa*, w: *Dyskrecjonalność w prawie*, red. W. Staśkiewicz, T. Stawecki, Warszawa 2010.
- Nor V., Dzyndra M., *The Concept of Judicial Discretion in Criminal Proceedings*, „Wrocławsko-Lwowskie Zeszyty Prawnicze” 2015, nr 66, <https://repozytorium.uni.wroc.pl/dlibra/publication/133103/edition/122457/the-concept-of-judicial-discretion-in-criminal-proceedings-nor-vasil-dzindra-mar-ana>.
- Oliwa M., *Sprawiedliwość w aspekcie dyskrecjonalnej władzy sędziego*, „Probacja” 2021, nr 1, <https://probacja.com/article/148937/pl>.

- Orfin A., *Sprawność postępowania karnego a jego koszty*, Warszawa 2020.
- Porębski A., *Looking for the Right Paths to Use XAI in the Judiciary. Which Branches of Law Need Inherently Interpretable Machine Learning Models and Why?*, Joint Proceedings of the xAI 2024 Late-breaking Work, Demos and Doctoral Consortium, CEUR-WS.org, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4995961.
- Regoli R.M., Hewitt J.D., *Exploring Criminal Justice*, Jones & Barlett Publishers 2008.
- Ryberg J., *Sentencing and Algorithmic Transparency*, w: *Sentencing and Artificial Intelligence*, red. J. Ryberg, J.V. Roberts, Oxford 2022.
- Sanetra W., *Jednolitość orzecznictwa jako wartość sądowego stosowania prawa i rola Sądu Najwyższego w jej zapewnieniu*, „Przegląd Sądowy” 2013, nr 7–8.
- Skorupka J., *O sprawiedliwości procesu karnego*, Warszawa 2013.
- Sourdin T., *Judges, Technology and Artificial Intelligence. The Artificial Judge*, Cheltenham–Northampton 2021.
- Stępiak P., *Cykle represyjności w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej i Unii Europejskiej a populizm*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2009, nr 2, <https://repozytorium.amu.edu.pl/server/api/core/bitstreams/ad4e3c26-ef62-417c-b5ee-5ddcb47ff8e/content>.
- Szumilo-Kulczycka D., *Covid-19 Pandemic and Criminal Proceedings in Poland*, w: *Impact of the COVID-19 Pandemic on Justice System*, red. K. Gajda-Roszczynialska, Göttingen 2023, <https://www.vr-elibrary.de/doi/pdf/10.14220/9783737015820.405>.
- Turalska M., *Relacje między dyrektywami wymiaru kary z art. 53 k.k. w kontekście możliwości wykorzystania sztucznej inteligencji przy wymierzaniu kary w procesie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2023, nr 10, <https://www.gov.pl/attachment/e7e48ccf-9d-01-409a-83e2-f3463d4dcfe5>.
- Weidong J., *The change of Judicial Power in China in the Era of Artificial Intelligence*, „Asian Journal of Law and Society” 2020, nr 7, <https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/374DE8EEEB28405CAE5CD3C7D8C-FAD78/S2052901520000376a.pdf/the-change-of-judicial-power-in-china-in-the-era-of-artificial-intelligence.pdf>.
- Wojciechowski B., *Dyskrecjonalność sędziowska. Studium teoretycznoprawne*, Toruń 2004.
- Wróblewski J., *Sądowe stosowanie prawa*, Warszawa 1972.
- Zawłocki R., *Traktat o złej sprawiedliwości*, Warszawa 2024.
- Zontek W., *Dyskrecjonalność sędziowska jako mechanizm sprawowania wymiaru Sprawiedliwości w sprawach karnych (zarys teoretyczny)*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2021, z. 4.
- Zou C., *Achievements and Prospects of Artificial Intelligence Judicature in China*, „Chinese Studies” 2023, nr 11, <https://www.scirp.org/journal/paperinformation?paperid=120103>.